

ADATTÁR.

KAZINCZY ISMERETLEN LEVELE HORVÁTH JÁNOSHOZ.

Horváth János mint keszthelyi apát-plébános, majd (1803-tól) mint veszprémi apát-kanonok a múlt század első negyedében nagyon érdemes irodalmi működést fejtett ki. Ifjúkorában Ányos és Virág hatása alatt költeményeket írt, de országos híret főképp a dunántúli egyházi és világi főurak felett tartott jeles gyászbeszédeivel (1797—1821) s alapos egyháztudományi és történelmi tanulmányaival (1817—1824) szerezte. Kazinczyt és munkáit már 1789 óta ismerte (ő is ott volt t. i. a Kazinczyt ünneplő pozsonyi kispapok seregében), de irodalmi összeköttetésük csak évtizedek mulva kezdődik. Horváthnak egyik, Milasin fehérvári püspök fellett (1811.) tartott gyászbeszéde valahogy Kazinczyhoz került, ki *«gyönyörködve olvassa»* s dunántúli barátainál érdeklődve tudakozódik annak szerzője felől, ki oly *«csinosan tud magyarul írni»*. Mikor Kazinczy terbevelt dunántúli utazása (1814—15) elmarad, Horváth 1815. nov. 8-án maga keresi fel levelével Kazinczyt (közölve *Level. XIII: 276. l.*) s irodalmi érdemei iránt való nagy tisztelettel vallja magát hívének; a következő évben pedig a nagy francia szónokok tanulmányozása alapján írt jeles munkájában (*Ékesszóllás a koporsóknál*) nyíltan hirdeti a nyelvújítás szükséges voltát. Kazinczy az őt nem rég épen Dunántúlról ért támadások után elégtül örömmel s egész terjedelmében közölte Horváth levelét leghívebb barátaival, s bizonyosan felelt Horváthnak is, mert másokhoz írt leveleiben később is többször szól annak munkáiról, de levelei (valamint Horváth később írt levelei) mind elvesztek vagy lappanganak valahol; annál becsesebb tehát az alábbi levél, mely eddig *Kazinczynak egyetlen fennmaradt levele Horváthhoz*.

Horváth János 1825. őszén helytartó-tanácsossá és a pesti egyetem theologiai karán elnök-gazdátóvá s bosoni c. püspökké neveztetvén ki, új tisztségeibe való beiktatása (1826. jan. 30—31.) után négy évig a fővárosban lakott, s 1828—9-ben igen tevékeny részt vett a reform-munkálatok és az Akadémia szervezeti szabályainak tárgyalására kiküldött országos bizottságokban. Ez utóbbiban találkozott újra (majd 40 év múltán) Kazinczyval s a gyűlés folyama alatt (1828. márc. 13.—ápr. 17.) jóformán minden délután együtt voltak. Az ülések befejezése napján Kazinczy örömmel írja Cserey Miklósnak (*Level. XX: 498. l.*): *«Nekem már az is nagy szerencsém vala, hogy láthatám, a kiket eddig nem: Horváth püspököt, ki nagyon nemes lelkű s tudós ember, Kisfaludy Sándort...»* stb. 1829. február havában ismét Pesten járván, Guzmicsnak azt írja (*Lev. XXI: 21. l.*): *«Tegnap H. püspöknél valék estve Vitkovics- és Fáyval.»* Nővéreinek pedig ugyanez

év jún. havában (Lev. XXI. 62. l.): «Horváth püspök 's helyt. tan. *erántam sok szeretettel viselletik.*»

Nemcsak szeretettel és tisztelettel, hanem nagy részvéttel is. Erről tanúskodik az alábbi levél is; benne — tavaszi panaszainak folytatásakép — megható őszinteséggel tárja fel nyomasztó szükségét, melybe rosszindulatú sógora döntötte. De irodalmi szempontból is érdekes a levél. Kazinczy nem mondja ki nyíltan, de a Ciceróból régebben fordított beszédeket nyilván azzal a szándékkal küldötte el Horváthnak, hogy ha megtetszenek, oly módon adassa ki vele azokat, mint Pyrker a *Szent hajdan gyöngyeit*; önérzete tiltotta, hogy más formában elfogadja jóakaróinak anyagi támogatását. A terv azonban abban maradt. Horváth a következő hónapban (1829 okt.) az udvari kancelláriához előadó tanácsossá nevezetvéen ki, Bécsbe költözött, s többé nem találkozott. Kazinczynek a visszavett fordítás átdolgozásához — akkori lelkiállapotában — nem volt elég nyugalma, s *Cicero beszédei* csak mindkettőjük halála után, 1837-ben jelentek meg; Kazinczy t. i. 1831-ben, Horváth pedig mint fehérvári megyéspüspök és akadémiai tiszt. tag 1835 jan. 16-án halt meg.

A levél hű másolata itt következik:

Méltóságos Püspök, Helytartói Tanácsos Úr,
nagy kegyességű 's tiszteletű Uram,

Hideglelésem és az a' sok baj, mellyet a' Gondviselésnek az én öreg napjaimra gyűjteni tetszett, nem engedék hogy a' Miló mellett mondott Beszédet letisztázzam, pedig annak sok foltyjai vannak első dolgozásomban; az helyett a' Catilina ellen mondottakat mutatom itt be Nagyságodnak. Ezek sincsenek ugyan végső kézzel kisimítva, 's van tíz esztendeje hogy beléjek nem tekintettem: de emlékezem hogy ezen dolgozásommal nem voltam annyira meg nem elégedve, mikor félre tettem, mint egyéb dolgozásimmal lenni szoktam. Nem a' Cicero kérdésbe vehetetlen nagysága érezteti velem annyira kisdedségemet, mint az a' férfias *Nyelv*, mellyben sok szabad és érthető, a' mit mi a' magunk nyelvén sem szabadnak nem nézhetünk, sem érteni nem akarunk, és még haragszunk, ha Íróink azon vannak hogy azon *Nagyokhoz* lassandan közelítsünk, — inkább szeretjük a' hagymát mint a' mi az égből száll táplálásunkra.

De ha fordításom a' Méltóságos Püspök Úrnak ízlését ki nem elégíti is, 's meg nem nyerheti javalását, reményilem javaslással 's esudálással fogja olvasni a' mit mellé teszek a' Jénai Tudom. Ujságból. Több ott nem állott, mert ha ott volt volna a' kisded könyv, gyönyörűséggel írtam volna ki az első betűn kezdve az utolsóig. Alázatosan kérem Nagyságodat hogy ezt magának megtartani 's a' Róma nyelvét kedvelő barátival közleni méltó-tassék. Bár Mitterpacher Lajos¹ élne még, hogy vele látathassam. Mert én szebben deákul író Magyarot, mint Az volt, nem ismerek.

¹ Mitterpacher Lajos (1734—1814.) előbb jezsuita gimn., utóbb pesti egyetemi tanár; nagyszámú természettud. és gazdasági munkáit latinul és németül írta.

Engedje Nagyságod mondanom, minekutána terhemet és szegény 7 gyermekeimét érzeni, 's sorsomat szánni méltóztatott, hogy három fórumon triumphussal végzett peremet Júl. 27 d. végre Executióba vevénk, de Bírám azt kénytelen vala félbe szakasztani, 's Septemb. 18dikára halasztani. A' ki egygy becsületes perjúriumocskával nem rettege 7 esztendei jövedelmemet tölem eltagadni, és a' ki úgy viszi dolgait hogy végre is opponálni akar, a' mint látszik; az kevés reményt nyújt nekem hogy éltem utolsó esztendejét megkönnyedve fogom tölthetni. Másnak terhére lenni, becsületes embernek iszonyú: de én kénytelen leszek gyermekeimet 's magamat dolgozásaim kiadásával tartani fenn az éhhenhalástól, melly csak úgy lehet, ha dolgozásim kiadását többen fogják elősegélleni. Ő Exc. az egri Patriarcha-Érsek szép kezdetét adá, midőn önmagától nekem azt az ajánlást teszi utolsó levelében, hogy egyik munkája' fordítását (A' Szent Hajdan' Gyöngyeit) kiadja, 's a' nyomtatványokat nekem hagyja.

Catilináriáimat méltóztassék Nagyságod, alázatosan kérem, ki ne adni kezéből, mert másszor le nincsenek írva.¹ Őcsém Kraynik Imre, ki a' Helytartó Tanácsnál szolgál, fija a' legkedvesebb testvéremnek,² által veszi azt annak idejében.

Maradok a' leghívebb, leghálásabb tisztelet' érzésével

Széphalom, Ujhely mellett

Nagyságodnak

Septemb. 9 d. 1829.

alázatos szolgálja

Kazinczy Ferencz.

(Eredetije a zirci apátság levéltárában: Cod. Miss. 4. r. 528.)

BADICS FERENC.

BÉRZSENYI «A MAGYAROKHOZ» CÍMŰ ÓDÁJÁNAK KIALAKULÁSA.

Berzsenyiben *A magyarokhoz* c. ódájának eszméje és gondolatai már az 1797-iki nemesi fölkelés idején kialakulhattak. (Váczy János: *Berzsenyi Dániel életrajza* 49. l.) Annyit bizonyosan tudunk, hogy az óda 1802-ben már készen volt.

Lám Frigyes barátom hívta föl figyelmemet a győri bencés gimnázium egy kéziratára, az ódának a mai szövegtől nagyon eltérő, bővebb változatára. A kéziratot hamarosan láttam, hogy 1. nem Berzsenyi írása, 2. a mainál jóval régibb változat, de 3. jóval későbbi másolat. Az ódának ezen-

¹ Kazinczy u. a. nap Szemere Pálnak is ír s ezt a levelet (l. *Lev. XXI:116. l.*) az «ujhelyi piaristák rectorával» küldi, s mellékelte a Bártfaynál leteendő Cicero-fordítást, mert u. a. nap írt 3-ik levelében (*Lev. XXI. 118. l.*) a fiatal Szalay Lászlót kéri meg, hogy az ott «letett csomagoeskát» vigye el Horváth püspökhöz, s egyben a visszatérő rectorral mást küldet vissza.

² Kraynik Imre, Kraynik József és Kazinczy Klára fia, ekkor fogalmazógyakornok, később helytartói tanácsos; Kazinczy leveleiben sokszor van róluk említés.

kívül csak két, a maitól eltérő kézírata ismeretes. Az egyiket a Nemzeti Múzeum, a másikat a M. T. Akadémia őrzi. A — most már három — kézirat szövege nemcsak a maitól, hanem egymástól is eltér és ezekből a költemény kialakulása is megállapítható.

A *Romlásnak indult* első nyoma Kis Jánosnak 1808. márc. 27-én Kazinczyhoz írt levelében található. Kis János barátja négy versét küldi a széphalmi mesternek, köztük a hatalmas ódát. A négy vers azonban — amint Váczy megállapította (*Kaz. lev.* III. 509. l.), *A reggel, A magyarokhoz* és *Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás* — a levél mellékletei, sajnos, nincsenek meg. Valószínű, hogy a Múzeum kézírata (Révai hagyatékában, Quart. Lat. 1310.), amelyet az Aradi Közlöny 1886. 115. sz. közölt, evvel az első szöveggel vagy megegyezik, vagy közel egykorú. Erre vall a múzeumi kéziratból (M.) alább 7. b. és 7. c. alatt közölt két strófa, amely nyersségével a még fiatal Berzsenyi csiszolatlan ízlésének bizonyysága. Ez a két strófa a többi három változatban nincs meg.

Valamivel későbbi a győri változat (B.), amely a múzeumi kézirrattal majdnem mindenben megegyezik; de már hiányzik belőle az említett két strófa, viszont benne van — és ez az egyetlen kézirat, amelyben megvan, épen a 7. b. és 7. c. helyén, a mai VIII—X. strófa, bennük a szállóigévé lett híres sorokkal (*Igy minden ország támasza, talpköve...*). Mivel a három strófa már a mai helyén van, az akadémiaiban (A.) pedig még nem: méltán gondolhatnók ezt a három kéziratot változat közül a legkésőbbinek; azonban az A. részletváltoztatásai részben közelednek a maihoz, részben már egészen a maival egyeznek (l. pl. az V. strófát): az akadémiai kézirat tehát a két régi változattól átmenet a mai szöveghez.

Érdekes, hogy az első nagy föllobbanás után Kazinczy és Kis János levélváltásában 1808—1808-ig Berzsenyinek még a neve sem szerepel. De Kazinczy 1808-ban Bécsből hazatérőben meglátogatta Sopronban Kis Jánost is, ott látta és tőle magával vitte, haza, a kézirat-köteget, hogy kiadásáról gondoskodjék. Erről október 31-én Berzsenyit maga értesíti; december 23-án pedig már arról is beszámol, hogy a verseket letisztázta; *«bátor kézzel bántam leírásokban — úgymond — de nem kívánom, hogy változtatásimat vaktában 's meggyőződés nélkül kövessd.»* (*Kaz. lev.* VI. 157. l.) Az eredeti kéziratot magának kéri emlékül.

Véleményem szerint ez az 1808-iki kézirat-köteg (s benne *A magyarokhoz*) a M. T. Akadémia példánya. (*Lev. 4. r. 44. sz.*) Egyrészt, mert Berzsenyinek Kazinczyhoz írt leveleivel van egy kötetbe kötve; másrészt — és ez nyomósabb érv — mert Kazinczynak, Berzsenyi kérésére közölt megjegyzéseiben (*Kaz. lev.* VI. 159—165. l.) a strófák számozása és a megváltoztatandó szöveg evvel a kézirrattal megegyezik.

Kazinczy másolata lett a nyomdai példány; ez ugyan nincs meg, de mikor Berzsenyi ég a vágytól, hogy Kazinczy változtatásait lássa, Szemere Pál beszámol róla, hogy mit fogadott el Kazinczy javaslataiból. (*Kaz. lev.* VIII. 234. V. ö. még VI. 185 l.) Változtatott-e valamit Kazinczy *A magyarokhoz* c. ódán is, nem tudjuk. 1808-ik levelében írt megjegyzéseit alább közöljük. Ezekből azt látjuk, hogy amelyik strófában egy sort Kazinczy *sütésnek*, mai szóval *tölteléknek* bélyegezett, azt a strófát (10. b.

és vele persze 10. c., 12. b. és c., v. ö. a 14. után között, az egészre is vonatkozó megjegyzésével) Berzsenyi egészen törölte. — Berzsenyi maga azonban folyton dolgozott rajta otthon. Aggodalmas természete is így kívánta ezt, de Kazinczy is — általánosságban — ezt tanácsolta neki: «Örvendj szerencsédnek, édes barátom! — írja neki (Lev. VI. 158. l.) — te nem halsz-el. Mit fognak valaha érni verseid, ha sok esztendőket alatt fogsz rajtok szépítgetni, mint a' külföld' nagy emberei szoktak a' magokéin». — Mikor Berzsenyi 1810 decemberében Pestre jön, néhány versét újonan írva hozza magával. Szemere — a Kazinczy másolatán tett változtatásokról beszámolva (l. fenn) — meg is írja Kazinczynak (Kaz. lev. VI. l. 235.), hogy: «MÁSODIK KÖNYV'... Görög Demeterhez midőn.. *Ujjonan írva.* — Orczy árnyékához. *B.' írása.* A' magyarokhoz. *B' írása.*»

Az újonan írott és Pestre magával hozott versek között volt tehát ódánk végső fogalmazása is, az, amely 1813-ban megjelent kiadásba is került és ma is közkeletű. Ez magyarázza meg, hogy, bár az akadémiai kézirat *viszonylag* legközelebb áll a vers mai formájához, a kettő között mégis olyan sok eltérés van. Az akadémiai kéziratnak még mindig 18 strófája van (a mainak 14), terjengős és pl. a Kazinczytól is gáncsolt Gvadányi-részlettel is, de más helyeken is lapos. Hogy ekkora fejlődés mutatkozik Berzsenyi költészetében, abban *közvetve* bizonyosan van Kazinczynak és a vele való érintkezésnek része.

Egyébként kevés nyoma van annak, hogy Kazinczy *A magyarokhoz* írt óda jelentős nagyságát is fölismerte vagy méltányolta volna. Ami Berzsenyiben közel másfél évtizedig élt és forrott, az neki óda volt, alig több, ment a többi. Nem úgy kortársainak. Ha Kazinczynak az ország minden részéből jelentgetik az 1813-ban megjelent verskötet nagy sikerét (1815-ben már új kiadásra volt szükség), ez legelsősorban ódánk népszerűségét jelentette. Ismeretes, hogy különösen Széchenyinek Berzsenyi lett a legkedvesebb költője; Crescentiát Berzsenyi verseivel akarja magyarra tanítani és épen ódánkat maga fordítja le neki németre (persze prózában), hogy Crescentia megértse: «Ich glaube, der Sinn des Gedichtes wird Sie ansprechen —, im hungarischen *klíngt es so männlich, so energisch schön...* o es gibt auch andere Herz erhebende Gedichte in dem kleinen, unansehnlichen Buch — den Dichter kennen wenige, und auch die sind von der untern Classe... Neulich schrieb er an mich einen rührenden Brief, und heisst mich eine wohlthätige Erscheinung in seinem mühseligen Daseyn — — und *träumt den seeligen Traum einer schönen Zukunft.*» (Akad. Értesítő, 1913. 516. l.) — Utóbb Széchenyi is (mint egykor az ifjú Wesselényi tette) meg akarta őt látogatni Miklán (1830); de Berzsenyi azt írta neki: «Ne jöjjön Méltóságod Miklára! Nints itt egyébe, mint görög szegénység, lyrai rendetlenség, pipafüst s egy durva *democrata...*» (U. ott, 521. l.)

Azóta *A magyarokhoz* standard-költeményeink sorába tartozik. — Fejlődésének történetét a kéziratok alábbi összevetése mutatja:

[*M.* = múzeumi kézirat. — *B.* = a győri bencés főgimnázium másolata. — *A.* = a M. Tud. Akadémia kézírata. Alapszövegnek a Toldy-féle kiadást használtam. A helyesírás és interpunctio eltéréseit nem vettem figyelembe, mert ezek Berzsenyinél nem mértékadó.]

1. vk. 1. sor. *A.* Romlásra. — 4. sor. *M.* és *B.* *Ostorozó kezeit.*
2. vk. 1. sor *M.* és *B.* *Sok századoknak . . .*
3. vk. *M.* és *B.* Elszórja, hidd el, *számkivetett ősi*
Erkölcöd *átka*, s mostani veszni tért
Romlott fajútság s nemsokára
Ercfalain viperák süvöltnek.
4. vk. 1. sor. *M. B.* és *A.* Nem ronthatott el tégedet, *ó magyar.*
5. vk. *M.* és *B.* *Nem vert le téged* Zápolya öldöklő
Századja s *Betlen vérbe merült keze,*
Rákóczi vérengző harcaján
S rettenetes tüze közt megálltál.¹

A. 3. sor ferösztó.

6. vk. 3. sor. *M.* és *B.* *s nincs.* — 4. sor. *Achaji kard* rezegett stb.
7. vk. 2. sor. *M.* és *B.* *Mint egy kevély bükk,* melyet az . . .
A. (Nézd) Mint a' kevély Tölgy . . .
7. b. vk. csak *M.* [*Bátran merül most a buja ifjuság*
Undok bűnében, s úszva folárlódik,²
Még gyenge a szűz, s már kacéros
S gerjedező tüzeit kíndlja.
7. c. vk. csak *M.* *A férfi — oh bűn — már ma kereskedik*
Szép párja testével: maga alkuszik
Gazdag folárral, s gyenge társát
Fajtalanul teregetni hagyja.]
8. vk. *M.*-ben *nincs meg.*
9. vk. *M.*-ben és *A.*-ban *nincs meg.*

10. vk. *M.*-ben nincs. — *A.*-ban a 10. c. után következik. — A *B.* a 8—10. strófát idézőjelbe teszi és jegyzetben azt írja: *Kazinczy-é.* Jóllehet a *B.*-t a Toldy-kiadás végleges szövegével összehasonlítva, arra a meglepő észrevételre jutunk, hogy *minden* strófán van változtatás, csak épen ezen a hármon (8—10.) nincs, és így önként adódnék a föltevés, hogy Kazinczy minden strófán javított, ezt a hármat pedig beleírta — ennek ellentmond, 1. hogy a 8. és 10. strófa már az 1808-iki, Kis Jánostól Kazinczyhoz került, eredeti Berzsényi-kéziratban is megvan (a 10. más helyen), 2. hogy a strófa dictiója, ereje és gondolatai egyáltalában nem vallanak Kazinczyra.

10. b. vk. [*Vallástalanság rút szüleményei*
Erkölcstelenség s minden utálatos
Fertelmek áradnak hazánkra,
Régi nemes magyarok porára.

¹ Ez a fogalmazás Berzsényi túlságos dinasztikus érzésére vall. (Váczy, B. D. életr. 6. l.)

² *Folár, folárlódik* tájszó. Kazinczy Berzsényinek többször is felrójja dunántúli provincializmusait. (L. Lev. VI. 158. l. «Kivált arra van nagy szükséged, hogy magadat szabd a' Schriftsprache-hez és a' Túl a' Dunai provincializmusokat felejtsd.») — V. ö. *Szinnyei*, M. T. Sz. I. 615. l. *Folyár (fojár, folár)* = kicsapongó, parázna. (*Vas m. Ság*, Kresznerics-szótár; *Vas m. Kemenesalja* I. sz.; Göcsej, Húnfalvy, M. Nyelvészet II. — Épen a Berzsényi szülőföldjéről való adat!

A. 2. sor. *s* nincs. — 3. sor. *Förtelmek*. — A 4. sorra Kazinczy azt írja: «Az utolsó sor nagy sütés¹ volt. Pótold ki.» (Lev. VI. 163. l.)

10. c. vk.

*Fegyverre termett szép deli ifjúság
Kardforgatásban nem gyakoroltatik,
Nem tud nyeregben, nem tud ugró
Gyors paripán leragadva szökni.]*

A 10. b. és 10. c. strófa mind a három kéziratban (*M.*, *B.*, *A.*) megvan és csak az utolsó átdolgozásból maradt ki. — Kazinczy szerint: Str. 10. lin. 1. ifjúság vétkes pronuciáció.» (Lev. VI. 163. l.) A 3. és 4. sor *A*-ban:

Nem tud nyeregben, nem tud *ádáz*
Tátosokon leragadva szökni.

Az *A*-ban most következik a mai 10. strófa.

11. vk. *M.* és *B.* 2. sor. Attila *dicső* harcai közt . . .

12. *A.* 2. sor. *Atlássa, Árpád* . . . *M.* és *B.* 4. sor. *Mohamet*.

12. b. vk.

*[Akkor vitéz hírt s bajnoki érdemet
Szerzett az ifjú Pelédes útjain,
Most íme, ó szegény, mivé lett,
Módi majom, gunyolásra méltó.]*

M. B. egyezően. *A.*:

Akkor vitéz hírt, *férjfi*s érdemet
Szerzett az ifju *Hercules* útjain,
Most íme, *oly szegény*, mivé lett stb.

Kazinczy Lev. VI. 163. l.: «Str. 14. Módi majom, gúnyolásra méltó. Ez meg nem maradhat.»

12. c. vk.

*Átok reátok Charpia fajzati,
Erkölcseinket vesztegető fenék,
Fessen le hív Gvadányi lelke,
Nemzetemet csufoló bolond korcs!]*

M. B. és *A.* — *Kaz. Lev. VI. 163. l.* «Gvadányi tréfának jó, de nem illy felséges ódába».

13. vk. *M. B.* és *A.* 3.—4. sor: Tündér szerencsénk *változandó*.

Hol mosolyog, hol utálva néz ránk.

14. vk. *M.* és *B.* 1—2. sor. Felforgat a nagy századok *éjjjele*

Mindent, *leomlott a híres* Ilion stb.

A. 4. sor. *s* nincs. — Kazinczy megjegyzése (Lev. VI. 163. l.) «utálva [l. előbbi str.] — *leromlott* és *leomlott* a' penultima stróphában. — Egy illy erőt és nagyságot lehellő ódában nem maradhat sütés, mert az gyengeséget mutat. Pedig a' gyengeség meghazudtolja az erőt. 'S a' nagyságra lobbantó óda nevetséges lesz.»

¹ A *sütés* szót Kazinczy egy későbbi (1810 május 6.) leveléből értjük meg jobban. Berzsenyinek *Az örömhöz* írt daláról írja (Lev. VII. 432. l.): «Az a' lelkem bálványa is közel jár a' sütéshez, legalább olyan, hogy azt gondoltatja maga felől, hogy a' Voss' szavaival éljek, hogy *kínosan pót-lotta-ki a' különben üresen maradható* öt syllaba helyét.»

Ennek a ma utolsó két strófának (13. és 14.) rezignációja ellen Döbrentei és talán az ő észrevételére Széchenyi is kifogást tett. Széchenyi, Crescentiájának is, mikor a verset szó szerint németre fordítja (in derselben Reihenfolge der Wörter als im hungarischen), azt írja 1829. március 8-án: «Die zwei letzten Strophen übersetzte ich nicht, — denn der Dichter schrieb sie wegen der Censur; sie wollen so viel sagen, 'Es gehet aber alles so in der Welt . . . eine Nation entstehet, die andere fällt' u. s. w. . . .» (Akad. Ért. 1913. 516. l.) Hiteles volt-e Széchenyinek ez az értesülése, nem tudom. A költemény szerkezete nem szól mellette.

14. b. vk.

[*Volt oly idő már, melybe nemes hazánk
Fénylő dicsőség polca fölött virult.
Jön oly idő meg, melybe gyászos
Hamvaiból gyülevész kavarc kel.*]

M. és B. egyezően. — A. 2—4. sor:

A' legmagassabb poltzra emelkedett.
Jön oly idő [még] mellyben elszórt
Hamvaiból gyülevész kavartz kél.

GÁLOS REZSÓ.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF LEVELE BÁRÓ VAY MIKLÓS TÁBORNOKHOZ.

E levél eredetije a báró Vay-család golopi levéltárában van. Gr. Dessewffy József († 1843), a jeles író és államférfiú 1795-ben, mint a szabolcsi fölkelő nemes sereg kapitánya harcolt a francia háboruban. Részt vett a Magyar Tud. Akadémia megalapításában, melynek alaprajzán ő is dolgozott, s igazgatósági, majd tiszteleti tagja lett. Belső barátságban volt Kazinczy Ferencsel s a politikában ellenfele gr. Széchenyi Istvánnak. Báró Vay Miklós cs. és kir. kamarás, tábornok, dandárparancsnok volt, 1783-ban emeltetett bárói rangra († 1824). Gr. Dessewffy leveléből s az Anglia ellen induló Bonapartéért mondott verses imádságából kitűnik, hogy a franciák pártján volt, míg Vay báró az angolokén. Az érdekes levél hű másolatban így szól:

Édes kedves Barátom!

A minap nehezteltél rám Mádon, de miért? mert nem jöttem Barkóczyhoz ebédre, a'mint meg ígérkeztem, de hogy mehettem volna? Lovaimat eladtam, és a' Bátyám Samu tellyességgel el nem akart küldeni, minekelötte elvégeztük volna egymás közt dolgainkat; még Expressusz sem akart küldeni. De Te mind ezekre nem akartál halgatni a' Bálban, mert jobban tetszet a' Muzsika és a' szép orczák, mint a' barátság mentsége. Azonban szeretem haragodat, mert jele barátságodnak. Úgy nézem azt, mint a' Természet-vizsgáló a' Dörgést, a' menykövekbe is láttya az Isteni Gondviselést és kegyességet, reménylven derült napokat.

Megengesztelhetnélek-e egy imádsággal az Örökkévalósághoz Bonapartéért és a' Francia Seregekért, midőn a' N. Britanniai Partokhoz kiszállani indul-

nának? Te ugyan az Anglusok' baráttya vagy, de kereskedő Uramék már az ausztriai Hajókat is prédállják. Imé az Imádság:

Nagy emberek megtartója,	A' sok szív ki érette fél,
Nagy Isten! Őrizd meg őt',	Remény közt doboghasson.
Tengerek' Szabadítója	Repítsd Uram! seregeit,
Harczra hívott — adj erőt.	Sebes, kis, tutajokonn,
Tenger! súllyos lánczaidat,	Rakd-le győző vitézeit,
Oldani, ő kívánnya,	A' frigytorő partokonn.
Lapicsd dombos hajjaidat,	Szaladjj tőlök veszedelem,
Vized hordja, ne hányja.	Szerencse fuss mellettek,
Viz' lakosi 's Istenségi,	Kövesd őket győzedelem,
A' Csudára gyűllyetek,	Dicsőség szállj felettek.
Köddök, Felhők', setétségi,	Zúgó habok vad királlya
Homállal segítetek.	Anglus! Te tőrj rabságot,
Semmi fegyver, vas, tűz vagy szél,	Börtönödbenn fel-talállya
Nekie ne árthasson,	Föld 's víz a' szabadságot.

Engedj meg ha nem tetszik, tudod nem vagyok nagy imádkozó, és az áhétatosság nem a' legelső virtusom. Kezeit csókolom Feleségednek, és gyermekeidet attyokkal egygyütt, számtalanul ölelem.

Fintán a' 12^{dik} Hónapnak 6-dik napján 1803-dik Esztend.

Igaz Barátod
Gr. Dessewffy József.

U. I. Meg-égtém a' minap, ugyanazon nap az égés után készítettem Olyson ezen imádságot. 1000 forint(nál) nagyobb a' károm, más emberek a' Szerencsétlenség előtt imádkoznak, én utána, be jó dolog a' tanulás, és az isméretek' szeretete, adversis solatium ac perfugium prebet. Az emberi lélek el-ólthatatik talán, de meg nem éghet.

Közli: HARSÁNYI ISTVÁN.

IPOLYI ARNOLD LEVELEI TOLDY FERENCHEZ.

A. M. T. Akadémia kéziratára Toldy Ferenc hagyatékából Ipolyi Arnold 18 levelét őrizi. A levelek, teljesen hű szövegben, a következők:

1.

Eger, XII, 3. 864.

Kedves Barátom!

Jó Érsekünk aranyismiségi ünnepeire szánt irodalmi emlékkönyvének kiadása mellett, miről már Pesten értesítettelek, szándékunk a káptalan nevében érmet is veretni. Ennek szellemi kiállításával én vagyok megbízva, azaz hogy a feliratokról, képről sat. gondoskodjam. Hamarjában feltettem s itt a másik lapon leírtam a feliratokat, kérve tégedet, hogy ha valami jobbat vélsz, vagy igazítást kívánsz, jegyeznéd oda s küldenéd meg a lapot. Sőt ha talán Pesten már valakit tudsz, a ki gyakorlottabb nálunknál, (talán Érdy?) úgy közöld eztet is. Ámbár ugy említém, hogy Béla király epitaphiumát is te készítéd s én adtam hozzá a választ ülésben, az egy pár correcturát, tacente vel vana lognente Érdyó. S ird meg kérlek észrevételeit. Lényegében perse

s latin nyelvére nézve nem lehet változtatni, mert ezt már a káptalan határozatilag elfogadta előterjesztésem után. De simíthatni még talán találóbbr kifejezésekkel.

Más az, hogy tegnap épen az Éremen profilban az Akadémia felszólítására a küldött minta szerint levettem az Érseket egy jó photograph által. S az utóbbit most megküldeni óhajtanók, mint a magamét is. De nem értjük jól a névalírásra nézve, kell-e azt szinte a matricára levéve vagy ahhoz alkalmazva külön papírosra írva megküldeni? Tudasd kérlek ezt is.

Légy szives kérlek ezekre röviden legalább válaszolni, én pedig ha csak lehet mielőbb, mert 8 nap múlva már meg kell küldeni az Érem metszőnek.

Hogy vagy másképp? Áldjon Isten! szíveségedbe ajánlott

ölelő hived

Ipolyi.

Revers. Az érsek képe, mellkép profilban. A körirat:

Adalbert Bartakovics Aeppus Agriensis Pontifex bis Sacerdos (vagy Primitiae secundae, vagy Hostia secunda, vagy Memoria Jubilaei, vagy semiscenti Sacerdotalis — melyik látszik jobbnak?) Azután az év s nap kelte Az Avers. Vierpass féle keretben egyszerűen lapidaris felirat:

De

Ecclesia. Patria. Literis.

Zelo (vagy Religione) Amore (vagy Fide) Munificentia.

Optime Merenti.

Metropolit. Capitul. Agriae

Ez az én első egyszerű javaslatom. De társaim praegnansabbat kívántak, hogy a hívek iránti kegyessége és a felállított nevelési intézetek iránti gondoskodása is külön kifejezve legyen.

Erre a következőt ajánlám, de mely nekem nagyon bőbeszédű s kevéssé epigraphicusnak látszik.

De

Ecclesia. Patria. Literis

Populo fideli, Prole educando (v. pube v. sobole)

Religione. Fide. Munificentia.

Pietate. sollicitudine.

Optime Merenti.

Qui regit Amore,

Metropolit. Capitulum Agriae.

Most már kíváncsi vagyok mit mondasz rá, mit javasolsz.

2.

Eger. I. 6. 866.

Tisztelt Kedves Barátom!

Bizony régen nélkülözöm kedves soraidat, és most lelkileg és testileg annyira szép és ép születtél — aminő természetesen mindannyi — annál nagyobb örömmel lepett meg; különösen ily terméketlen évek után is, oly alkalmas időben, és szerkezettel jelent meg, hogy majd talán a «honatyák» közül is, kinek lelke van, csak betekint belé megtudni mi az a magyar irodalom?

Örömet csak azon juste irigy érzet zavarta, hogy nem virágoztam még 48 előtt; mily szerencsés irodalmi Achilles leszek vala, ha ily Homer tollából egy két sor is szól felőlem. Annál inkább, mert senki náladnál sem méltóbban megítélni nem képes, sem kegyesebben nem fogadta csekély igyekezetemet.

De a szerencse engem nem érhetett, s most csak a remény táplálhatna, hogy ha a következő 20 évet megfrod, vagy vele ennek újabb kiadását megtoldod, jut számomra hely. Ah de vita brevis, ars longa, pedig valódi calamitasnak tartanám, ha még azzal nem is vigasztalhatom magam, hogy nevem irodalomtörténeteddel juthat az utókorra.

Szvorényinak, az e tekintetben szerencsésnek, átadtam a második példányt. Alig hogy megkaptam, belépett hozzám s meglepve őt, nagy örömet szerzett neki.

Hogy örültél követségemnek? Nem is lett volna tehát más haszna, minthogy a központba jutva, nektek, társaságoknak örvendhettem, tanulmányaimnak inkább élhettem volna, mint itt elszigetelve, s a legodiosusabb hivatalos dolgokkal elfoglalva. Item így is teszek a mit lehet és remélem, hogy a tél vagy tavasz folytán tarthatok előadást az Akadémiában.

Szóltam pénzügyedben az illető ügyvéddel, mert ezen alapítványi osztály nem tartozik hozzám. Az ügyvéd új kanonok chefjére hivatkozott, ki szigoruan vesz illyeneket s nincs különös hódolattal újabban irántad bizonyos insinuatiók folytán, a mint észrevettem; egyébiránt amennyire szellemdús férfi és tisztelője irodalmi nagy érdemeidnek, valamint jó barátom, úgy hiszem ez idén még nem fog nagy bajt okozni. Esztendőre azonban nem állok jót érte, mert épen egy szigorú káptalani határozat előestéjén állunk, mely a tetemes restantiák miatt az egy évnél huzamosbakat kereset által fogja bevétetni elrendelni. De addig kommt Zeit, kommt Rath.

Isabella kisasszony lányodhoz a napokban volt nálam szerencsém. Mutattam neki az Akadémia Album díszpéldányában arcképedet s nagyon örült neki, hogy legalább in effigie láthatott. Ezen arcképedet még nem ismerte. Igen jól vagy találva, pedig legjobb mostani kérésed szerint, (így!) trotz Vatermörder.

Öllelek édes kedves Barátom szives baráti kegyedbe ajánlott

tisztelő hived

Ipolyi.

3.

Eger, III. 16. 866.

Tisztelt Kedves Barátom!

Vettem az «Eger» lapot, s észrevettem mily merényletet követtem el nagybecsű műved ellen, azt rögtönözve ismertetni, bátorkodván. Szolgálni óhajtottam volna azzal neked. De most érzem, hogy sem a mű becsének sem irántadi lekötelezettségemnek meg nem felelhettem. Midőn tehát jó szándékomról legalább tudósítlak s biztosítlak, egyszersmind szives baráti elnézésedben bízva vagyok barátságodba ajánlott örök tisztelő

hálás hived

Ipolyi.

4.

Eger XII. 11. 866.

Édes jó Barátom!

Soraid, kell-e mondanom nagyon, meghatottak. Mert ha nem is értem egészen belőlök bajodat, annál jobban érzem. De hogy segítsék!! Ha valaha, úgy most óhajtának valami nyomorúlt tőkével bírni, hogy rendelkezésedre bocsátva visszaadhatnám némileg annyi irántam tanusított szivességédért tartozásomat. De magam is még mindig függök, és nem tudok, a már igaz csak néhány száz forintnyi tartozástól szabadulni, miután már egy két ezeret letisztáztam, mióta itt vagyok. Pedig itt van már egy mutatkozik, a végnap, melyen túl nem igen szabadulhatok többé. Erre az általad kilátásba helyezett Muszkasági Varsói Nhregség sem kell. A mint a dolgok állanak, majd magok a honfiak is elnyelik javainkat. S ekkor Isten hozzád nem csak moecenási szereplés, mely életem főambitiója leendett, s melyre inkább vágyódtam már mint productióra — (s mily dicsőségnek tartom ha azt veled éreztettem volna) —; de sőt ha rendezve nem talál a catastropha, úgy magam is a néhány száz forint tartozás és bekövetkező szükségek fedezésére könyvtáram, kép és régiség gyűjteményeim eladásához foghatok, melye keddig 10,000 ft. felül becsültek; mily jól megtakarítható tőke lett volna ez is bizonytalan öregségünkre. Már is ezen fájdalmas érzettel nézem azokat naponta, s e nyomasztó érzés észrevehetőleg zsidbaszt, úgy hogy alig merem gyarapítani; mire egyébiránt helyem sincs többé, annyira túl lett velök minden szobám, hogy az idén is egy ujat kellett alakítanom.

De épen ezen zsidbasztó nyomás alatt áll káptalanunk is s az Érsek. A mentésről s nem a szerzésről lehet csak többé gondolkodni a mindenfelőli fenyegetés közt. Azért aligha tehetek valamit érzést. A káptalan más-kép is saját könyvtárát régebben beolvasztotta az érseki megyei könyvtárba, melybe mindenikünk tartozik könyveit beadni. Az érsek pedig nincs itt, hogy alkalmasabban hozzáférhetnék, mintsem egy reserves levéllel tehetni. Te ott közelebb érheted, s talán jóval sikeresben is eljárhatz nála, felhasználhatod jól Zsendovicsot is eleve talán mielőtt a határozott lépést megtennéd. Amit én most tehetnék, mindössze szinte csak az volna, hogy előkészíthetném ajánlatommal és mire januárban Pestre mehetek, a mi csak tőlem telnék, mindent megtennék persuadeálás által.

Ime ennyi az, mit óhajtásod szerint tehetek. Annál inkább fáj, hogy saját óhajtásod szerint részemről többet tennem nem lehetett. Még kevesebbet ér talán a tanács, melylyel szolgálni akarok. De annyira bánt ügyed, hogy mindent össze vissza gondolok azóta, mikép lehetne segíteni. A nyáron Özv. Fáy b. Splényinőnél voltam néhány napig, hogy képtárát, gyűjteményeit, könyvtárát s kézíratait átvizsgáljam. A könyvtár most egy nagy fakamrában ládába pakolva áll ugyan, de a catalogus szerint néhány ritka s egy két talán unicum is van benne (például Bornemisza, Heltai 1569. kolozsvári sat. historíás énekek, Tinódi Cronica Ms. 1554. székely Cronicája. Egy régi magyar nyelvtan, talán legrégebb. Valkai munkái 1573. Poemata de rebus Hungar. Cassoviae, 1579. Miss. Strigon. 1484. Ilosvay Debr. 1574. stb. szinte nagyrészt hungaricák s vagy 4000—5000 kötet.). Mire a báróné azt állítá, hogy ezen könyvtárra a Nváradí káptalan több év előtt 10,000 ftig alkuban állott férjével

Ha csak váltó is volna e summa, úgy mégis az általad kívánt összeg meg lenne. Nem tudom hajlandó-e az is ma ilyesmire, midőn bőrünkre isznak már. De a kísérlet megtehető. Én nem ismerek senkit ott. De te gondolom Szaniszlót is. — Másképp, nem tudom, rosszul vagyok-e tájékozva, de úgy hiszem, hogy oly könyvtárért, minő a tied, melyért bizonyosan 10,000 finál többet adtál, a kívánt összeget ha nem pesti úgy lipcsi könyváros által például Köhlertől — ki nagyon szedi a hungaricákat — megkapod, főképp most a nagy agionál hol 30 pttel kevesebbet kellene papirban fizetnie! — De persze itt a fő az volna, hogy megtarthatnád a kvárt!

Bocsásd meg édes kedves Barátom, hogy a tanácson kívül, melynél te is tudsz jobbat, hamarjában mit sem tudtam mást nyújtani. Szívem vérével ha tudnám módját kész volnék, hidd el, főképp ez ügyben, hogy kvártad megtarthasd, segíteni. Ments ki; szóm sincs a kifejezésre elegendő. Tudosíts, ha még tehetek közben valamit. Addig is öllek

tisztelő hived
Ipolyi.

5.

Eger. III. 7, 867.

Tisztelt Kedves Barátom!

Szívemből örvendek, hogy a baj elhárított. Ne nekem köszönd, hanem sáját nagy érdemeidnek, melyeket ama nagylelkű Moecenas csak jutalmaz. Tehát non nobis, sed nomini Tuo da gloriam! ha így szabad az írással mondanom.

A többiről, hogy innét egyelőre ne bántsanak majd gondoskodom.

Nagyon örvendek szebbnél szebb vállalatid befejezésének is, Analectáidat ugyan régen várom. Mert ez már a nonumot is haladhatja, a mióta primitur. De legendáid s a Bátori biblia ujság rám nézve, s már készen áll? Oly keveset érintkeztünk irodalmilag az utóbbi években, hogy már nem is vagyok többé au fait az ilyes irodalmi ujdonságok iránt.

Most letéve, végre, talán a jövő hó elején már, káptalani és megyei terhes s egészen igénybe vett hivatalimat, majd könnyebben lélekzem és tehetek valamit. Már is elkezdtem ennek rovására dolgozni. Meglátjuk lehet-e itt tennem valamit. Azért óhajtanék Pestre jutni valamiképen. Ha Henszelmann mal à propos le nem folytatja(!) magának országos conservatorságot jó fizetéssel és sok bajjal — mert tudom hogy meggyül a baja majd egyháziaink iránti bizalmatlansága és gyöngédtelen modora által — úgy magam óhajtottam volna, akár fizetés nélkül viselni. De habeant sibi, senkinek sem irigylek semmit s annál kevésbbé akarok neki prejudicálni, ámbár itt az ügy lesz veszélyeztetve.

Olvasom a lapokban úgy is, hogy a műemlékek fentartására szóló operatumát, melyet az Akadémiában előterjesztett, ismét visszavonta az Akadémia sürgetésére. Jobb is. Emlékezel hogy én még a Te időben készítettem egyet, mely egészen a ministeriumi kormányra volt alkotva s mely egyedül practicus átvihetőségű, miután én azt a franczia, porosz és osztrák ministeriumi eféle intézmények szerint dolgoztam ki. Talán elő lehetne még venni, magamtól nem teszem, de ha előkerül a szó, előhozhatod s ha provokáltok, szívesen készitek egy új javaslatot a mai körülményekhez képest;

az ilyekben nem kell idiologizálni, hanem a létező körülményeket gyakorlatilag számba venni.

Áldjon Isten. Öllelek, szeretve tisztelő hived

Ipolyi.

Májusban talán Pesten töltök majd
egy időt.

NBene a krónikát, miután oly drága lesz, hogy lehet majd legártatlanabban s jutányosabban megszerezni?

6.

Eger X. 21, 867.

Tisztelt Kedves Barátom!

Köszönve szives baráti figyelmedet, igen örvendek hogy oly szép társaságban a szép tavasszal a legszebb utat teendjük. Ámbár nyíltan megvallom másképp, hogy az összeállítást nem egészen szerencsésnek találom, s még kevésbé az odázást, mert addig kell a vasat verni, a míg meleg; s ameddig Isten tudja mi minden történhetik még.

Épen az utóbbi tanácsot adom vala, ha már post festa nem volna, könyvtárad érdekében is. Akkor kellett volna mindjárt, hát ha pénzért is catalogizáltatva, sietni az ügygel, midőn megvolt a kedv s akarat rá előterjesztéseink folytán. Azóta sok mindenféle jöhetett közbe, mi talán ezen kedvet nem nevelte. Mindamellet, ha csakugyan nincs sok kettős, úgy ezen, vélném most legfőbb nehézség, mellőzésével, sikerülni fog talán az illetőt kedvben megtartani a vevésre. Én a jövő hónapban történelmi társulatunk gyűlésére szándékozom, hol majd reményelem találkozunk, én akkor igyekezni fogok minden lehető ez ügyben számodra megtenni, ha kívánod. Sajátlag Pozsonyba megyek, hol a koronázási gótdom régi zohori sugallataim és terveim szerint nagyszerű költséggel fényel és teljes művészettel helyreállítva a primás által fog beszenteltetni. Ime még is van haszna monumentális agitatioimnak.

Légy szives kérlek, Toldynak mint társulati titkárnak megüzenni, hogy pro re nota jegyezzen fel engem a jövő novemberi ülésre egy rövidke előadásra, óhajtanék valamit bemutatni.

Azonban addig is tedd meg kérlek a látogatást is, már csak helyén lesz, hogy kevésbé mozogj Te is saját érdekében.

Isten áldjon. Öllelek

tisztelő hived

Ipolyi.

Nem találd meg kérlek azt a Batori István Rimay-féle levelet! Minap gondolom azt mondottad, hogy már megvan s félek, hogy egészen elvész nálad.

7.

Tisztelt Barátom!

Igen sajnálom, hogy nem mehett emtiszteletedre, de rögtön el utaznom kellett Pozsonyba, holott azt véltem, hogy még ma itt maradhatok, Pozsonyból azonban mintegy 13-dikán visszatérek s akkor bizonyára meglátogatlak.

Pest. XI, 8. 867

tisztelő hived

Ipolyi.

8.

Eger I. 24, 868.

Tisztelt kedves Barátom,

Igen leköteleznél engemet, ha kegyeskednél rögtön arról tudósítani, mikor kezdődnek az Akadémia Nagygyűlései. És ha eziránt a döntő körökben nem volna még megállapodás, vagy csak ezt a ti értesülhető köreitek nem ismernék, vagy legalább a combinatio iránt légy szives értesíteni, hogy körülbelül mikor vélitek Ti kezdetét.

Nekem t. i. a napokban Pestre kellene rándulnom. De mivel az Akadémia Nagygyűléseit sem mulaszthatom el; gyengélkedő egészségem s a rozsz utak pedig sem a hosszas otltétet, sem az ismételt utazást nem engedik, óhajtanám magam eleve aziránt tájékozni, hogy utam a szerint intézhessem mindjárt.

Mi több: Lonovics feletti emlékbeszédet is néhány hét múlva talán elkészíthetem, s így e miatt is külön kellene megint Pestre mennem. Ha tehát eleve tájékozhatom magamat, lehet, hogy mindezt egy füst alatt elvégezhetem.

Ha hamarább nem tudhatsz biztosat, úgy gondolnám hétfőn este az Akadémiai gyűlésben megtudhatod az elnöktől vagy titkártól, és szives leszsz engem a felől azonnal tudósítani, hogy tudjam mihez tartani magamat.

Csak a napokban kaptam meg az Értesítő azon számát, melyben a bizottság a konstantinápolyi útra nézve teszi előterjesztését. Mondhatom, hogy így jobban megnyugtatót és sokkal plausibilisebbnek mutatkozik, mint amugy, midőn csak szó és levélbeli relatiók után értesültem felőle és neked kifogásokat tettem. Mondtam akkor is ellenvetésedre, hogy én sajátlag nem is tudom, miben áll az előterjesztés, csak felfordított út ellen vagyok. S ennél sajátlag most is megmaradok, hogy előbb kellene Egyet v. Kettőt küldeni kik megkísérlenék akár jószerivel hazahozni akár ellopni, mi igen könnyen sikerülhet, mindenesetre pedig kifürkészni, ha van-e még általunk látott 100 néhány darabnál több. Csak akkor, azután, ha az nem sikerül s ez értesít volna az expeditió, mely most terveztetik, küldendő. Item nekem így is jó! De hát történik-e valami? Ugy-se így se úgy semmi!

Isten áldjon. Azon reményben hogy nemsokára ölelhetlek vagyok baráti kegyedbe ajánlott

tisztelő hived
Ipolyi.

9.

Eger 869, I. 14.

(Vett. jan. 17)

Tisztelt kedves Barátom,

Fogadd lekötelezett hálámat szives kegyes figyelmedért s a becses ajándékért.

A könyvet már kvárosi uton megszereztem volt s olvastam. Egy két passusából azonnal rád ösmertem.

Az Érseknek szóltam hogy a kvtárjegyzéket megküldöd, ő ha nem is nagy kedvvel, de kedvetlenül sem vette; annyit említvén, hogy neki is írtál újévre.

Bajosabb rám nézve a káptalani ügyben eljárnom. Nincs többé befolyáson, miután tavál hivatalomat letettem, sem az alapítványi pénztárakra sem

azok kezelőjére. Ez most Szele kanonok. Úgy tudom, hogy épen azon pénztárban melyből kölesönöd van, egyik kezdő ügyvéd hűtlensége által némi zavar s deficit keletkezett, s ez most vizsgálat s intézkedés alatt van. Befejezésével gondolom erélyesebben fognak eljárni a hátralékok megszürgetésében. Ezen esetben azután, ha eleget nem tehetsz s némi halasztást óhajtasz, jó lesz akkor Szeléhez folyamodnod.

Viszonzva kedves üdvözlétedet vagyok tisztelő hálás

híved
Ipolyi.

10.

Eger III. 9. 869.

Vett. 11.

Tisztelt Kedves Barátom,

Tegnap vett baráti soraid folytán azonnal siettem az E.-hez. Ott találtam már előtte kvtárjegyzékeidet. Mint mondá a legnagyobbbrészt máris átnézte. De észrevehetőleg kedvezőtlenül nyilatkozott, aminek értelme oda ment ki, hogy sok a selejtes közte. Több részletezett nehézségeire s ellenvetéseire igyekeztem, fölvilágosítva őt egy és más mű iránt, lehetőleg ajánlani az egész ügyet különösen, és többszörösen kiemeltem, hogy vitalis fontos érdekeid sürgősen kívánják az ügyek mielőbbi elintézését. Mire azzal bocsátott el, hogy kiadni kívánja még a kvtárnoknak a duplicatumok számának kitudása miatt. Ellenvetésemre, hogy ez sokáig húzódhatik, felele, hogy siettetni fogja, s reményli néhány nap mulva válaszolhat neked.

Ennyi volt mindössze és amit ez alkalommal kitudtam és tennem lehetett. Más nagy költséget igénylő dolgok miatt, melyekkel szintén épen most foglalkozik, és mit erősen felpanaszolt is, ez alkalommal, nem jó kedvben találtam. Igyekezni fogok a napokban utána látni, s tenni amit lehet. Nagyon óhajtanám kvtárad megszerzését, nagy előnyre volna nekem is. Reményilem bizalmadnak megfelelhetek.

Addig is szives baráti kegyeidbe ajánlva vagyok

tisztelő híved
Ipolyi.

11.

Eger Mart. 19. 869.

Tisztelt Kedves Barátom!

Egy pár napja megint fejbajomban fekvő beteg lévén, mire tegnap ismét ügyedben eljárandó az E.-hez mentem, úgy találtam, fájdalom, hogy már is határozott. s mint mondá, határozatát veled is tudatta. Legalább erre mutat az, hogy midőn így s úgy persuadeálgattam, beleereszkedve czáfogatott, s végre is azzal végzé, hogy már is megírta neked. Én nem mulasztottam el, nem csak azt mit írtál érvényesíteni, de sőt többet is megkísérlettem, mit majd szóval adhatok csak elő; de hasztalan. Az hogy nem csak duplumok és triplumok, de hogy sok könyveid közül még többszörös példányban is meg van, döntő súlyú volt, miután mint a könyvtárnok mondja, vagy négy ezer ily triplum van, amit mindenfelé kínál antiquariusoknak s oly csekély árat ajánlanak, hogy talán a fuvar, a vitelbér sem fizetné ki magát. Nagy része ujabban keletkezett, az alatt az idő alatt, mig Te évek óta cunctátorkodva

készítéd jegyzékedet. Mert, mint akkor közöltem veled, az érsek ekkor egy hat-ezernyi kötetű kvtárat olcsón egy v. legfeljebbkétezer forinton vett meg, melyben minden Hungarica, valamint a német classicusok, a magyar irodalom, politica meg volt szintén. Vedd ehhez, hogy az utóbbi kettő különösen, amint évek óta megjelenik, úgy rendszeren minden kanonoknak megküldetik, sok nolle velle is megtartja a rá küldöttet, s a Statutum szerint, az elhaló kvtára az érsekmegyei kvtárra maradván az újabb művek legtöbb esetben 14 de sőt 16 példányban is bejutnak, a mennyire sokat maga a könyvtár is s az érsek külön megszerez. Ime így állítja elő a könyvtárnok a dolgot. Én még azonban ezt is felhasználtam egy oly tervezet s ajánlatra, mely javadra sőt az én javamra is szolgált volna. De mind hasztalan. Az E-k végre azzal gondolt jóvá tenni irányodban ez ügyben mindent, hogy az eddig nyújtottat az általam felajánlott kvek czimén neked egészen átengedi, mint mondá, midőn azt bátorkodtam érvényesíteni, hogy mily életkérdés ez rád nézve, kinek anyagi segélyre van szükséged sat sat.

Többet majd szóval, ha a Nagygyűlésre felmehetek, s ebben folytonos betegségem nem gátol. Most csak azt fájlalom, hogy ez ügyben nem segíthettek, annál inkább, mert tudom hogy kétfelől is keserőséget gerjesztve engem ér a szemrehányás. Az E-k azzal gyanusít, hogy én vagyok oka a Te ajánlatodnak, ellenben Te ismét talán rossz néven veszed, hogy sikerültét nem eszközölhettem. Én mindent megtettem, amit csak a barátság bennem sugalt.

Addig is még minderről talán is bővebben tudósíthatlak, szives barátságodba ajánlva vagyok

tisztelő hived
Ipolyi.

12.

Pest XII, 14. 1869.

Tisztelt Barátom.

Valóban igen meglepve soraid által, sajnálom, hogy, mint látom, akaratlanu megbántottalak igénytelen nyilatkozatommal. S a mennyire ennek oka vagyok készséggel bocsánatot kérek; ha bár az igazat megvallom, épen nem értem leveled ingerült hangját; nem a heves és gúnyos kifakadásokat, melyekkel illetsz. Valamint nem értettem annak okát, hogy tegnap is hasonló feltűnő viseletet tanusítottál. Mit én ugyan nem láttam, de mire mások botránkozást mutatva figyelmeztettek engemet.

Nem vagyok képes belátni, mily felségsértés foglaltatott azon nyilatkozatomban, midőn megjegyeztem, hogy igenis, mindaz szóról szóra el volt mondva már az Akadémiában, a mit te a könyvek czimét, a Moron-féle beírást, a Mátyás-féle képecset, a könyvek habitusát sat. illetőleg mondottál, s mint-hogy ezt szerencsém volt neked is azonnal megjegyezni, midőn erről nekem az ülés alatt szóltál, eszemben sem lévén akkor, hogy akár Te ezekről szólni kívánsz, akár pedig rossz néven vedd, ha én neked tett megjegyzésemet hasonlóan elmondom. Sőt hitem épen az, hogy ily megbeszéléssel ha többen szólnak a tárgyhoz, az ügy nyer, az Akadémia ülései élénkülnek s érdekesebbé válnak. Eszemben sem volt téged plágiumról vádolni, mit Te oly keserűen s ok nélkül emlegetsz.

Ellenkezöleg ha e rövid megjegyzést mint jelenlevő nem teszem, engem érhetett volna a vád, mintha én az egészről mit sem tudnék, mintha mindezt nem láttam, nem olvastam volna, holott én voltam akkor társaimmal kiküldve. S ez volt az ok, hogy az egyszerű megjegyzést tettem. Kubinyi F. már minap, a hírlapok cikkei miatt boszankodva, mintha ezt mi nem láttuk, nem tudtuk vagy az illető helyen nem kerestük volna, kívánta, írnék azokra egy nyilatkozatot. Mire nézve csak azzal nyugtathattam meg, hogy a hírlapcikkeknak semmi fontosságot sem lehet tulajdonítanunk, de ha az Akadémiában alkalmat adnak rá, nem fogom elmulasztani azt megragadni. Ezt tettem sajátlag tegnap, csupán vonatkozásba hozva azt előttem tartott ismertetéssel s elmondva, hogy így már mi is ismertettük. De hogy neked ez oly heves ingerültségre adjon okot ellenem, ez valóban eszem ágába sem juthatott.

De hagyjuk abban, bár mennyit lehetne még mondanom, úgy hiszem, hogy neked is nekem is okosabb dolgunk van még ily üres criminatiók és recriminatióknál. Kár vele kedvetlenkednünk. Ha hibás volnék készséggel bocsánatodért esdek, valamint én is izgatottságod- s ingerültségednek vagyok hajlandó kifakadásaidat tulajdonítani.

Hosszabb ideig kerestem az illető jelentést, valamint a Rimai- Báthori-féle iratot. De egyre sem akadtam. Az első lehet Egerben maradt, de majd szóval utasíthatlak iránta, hiszen az Akadémiában tartatván ott is nyomának kellene lenni. Ellenben Báthori István levele itt lesz. Csak a Rimaiának közt nem találok, ámbár egyenként átnéztem azokat. Nálad levén sokáig, mire visszaadtad, valószínűleg félretettem valahová, már azóta vett s nem rendezett okmányok közé. A mint érkezésem lesz, ezeket kell majd átvizsgálnom. Mindenesetre megkeresem ezt. A másik iránt pedig szóval utasíthatlak legalább, mire a további per s igazságtalan szemrehányás megbeszélését is fentartom még magamnak a félreértés minden árnyát mellőzni óhajtván.

tisztelő hived
Ipolyi.

13.

Pest 1871. III. 11.

Tisztelt Barátom,

Gróf Apponyi György felkért hívnálak meg holnap vasárnap délelőtt 11 órára a képviselőház társalgótermében tartandó tanácskozmányra, melynek tárgya a franciaországi inségesek megkeresése folytán téendő nagyobb mérvben való gyűjtések iránti intézkedés volna.

Az illető kezdeményezők nagy súlyt fektetnek rá, hogy hazai főbb társadalmi körök főbb emberei jelen legyenek s nevökkel járuljanak az országhoz intézendő felszólításhoz.

Azért kérettem meg, hogy téged is mint irodalmi akadémiai s egyetemi főbb embert nevökben meghívjalak, miután ők tegnap óta nem gyözik a személyes látogatásokat s megkereséseket olyanoknál, kiknek az ügyet részletesebben kell előadni.

Számítva barátságodra, hogy eljössz, a fr. ügyet neveddel támogatni, vagyok barátságodba ajánlott

tisztelő hived
Ipolyi.

14.

Pest VII. 24. 871.

Kedves Barátom,

Radnitzky most értesít, hogy érmedet nagyobbíthatja. Csak arra kér, hagyánám rá most már egészen a correcturát is, melyet én még e hó végéig megküldetni kértem, mert azután elutazom és September közepeig, midőn neki már késznek kellene lennie a nyomatokkal is, nem leszek hon.

Mire azt válaszoltam engedelmekkel, hogy ha lehet küldené meg egyenesen neked correcturára, és czimezze a küldeményt az egyetemi könyvtárba. Miről azért tudósítlak, hogy ha az megérkeznék, méltóztatnál a correcturát áttekinteni és neki megküldeni.

tisztelő hived
Ipolyi.

15.

Pest II 13. 872.

Kedves Barátom,

Habár Joó István barátom, ugy tudom egész hordóval is küldött aranynapodra egrit, megengedd mégis, hogy én is legalább néhány üveggel küldhessek itteni kézi pinczémből hamarjában áldomásul, ha már együtt nem költhetjük azt el — (vasárnap ma is nagyon hurutos beteg lévén). Vasárnapi gyönyörű beszéded azon szép eszméiert, melyek rám, mint tót püspökre oly felderítőleg tájékozva s vigasztalva hatottak e perczen, midőn azokat épen elolvastam; miután vasárnap jól alig hallva, épen csak sejtendem lehetett valamit.

Fogadd a baráti áldomást szivesen.
szerető hived
Ipolyi.

16.

Tisztelt Barátom

Fogadd szives köszönetemet barátságodért. Itt küldöm vissza a becses kéziratot. Élvezettel olvastam. Sokat tanultam belőle. De nem ez az a mit kerestem. Én a Pázmánynyal kezdődő hitvita irodalmat óhajtottam volna, összeállítva általad, olvasni. Itt pedig a Pázmány előtti története áll. — Ezen körülmény elkerülte figyelmemet, midőn a folytatást kértem. Ugy gondolom az még nincs meg kézírathban sem.

Áldjon Isten.

Budapest 874 II. 10

tisztelő és szerető
hived.
Ipolyi.

17.

Bars sz. Kereszt V. 17. 877.

Tisztelt Kedves Barátom,

Szives voltál egy alkalommal figyelmeztetni, hogy a Báthori Gábor haláláról szóló egykoru siralmas énekek valamelyike Forgách bibornokot okozza meggyilkoltatása miatt. Után néztem irodalomtörténeti munkáidat s ott megtaláltam a költemények említését és czimét; de e szerint nem tudtam csak egyre ráakadni, mely t. i. az Uj Magyar Muzeumban az Ostffy levéltárból gondolom Ráth György által adatott ki. Ebben azonban, nincs erről szó, nem is lehet, mint tartalma mutatja. Lesz tehát a másikkban

melyet után nem nézhetek, miután idézetből nem vehetem ki ki van-e adva és hol. Légy azért szives kérlek röviden megírni csak az egy pár sort, melyben gondolom, a kardinál említése áll és hozzá idézni kiadását vagy a kútfőt honnét vetted.

Áldjon Isten. Meghívni már nem is merlek, de mégis számítok rá, hogy legalább a történelmi gyűlés kicsal ide, ha én nem birlak.

Szives barátságodba ajánlott

tisztelő hived

Ipolyi.

18.

Tisztelt Kedves Barátom

Nagyon örvendek, hogy a nehéz munka neked jutott, ki egyedül vagy képes vele megbirkózni. Biztos lehetsz, hogy részemről minden dispositiódra fog állani. Amint egy pár hét múlva Pestre jövök, a kívántakat magammal hozom. Bár kezdhették azután az általad s általam is óhajtott munka létesítésébe. De remélem megsegít Isten. Szives barátságodba ajánlott

Bars sz. Kereszt 874 X. 10

tisztelő hived

Ipolyi.

HELLEBRÁNT ÁRPÁD.

GYŐRI ADALÉKOK A CENZÚRÁHOZ ÉS BÁNK BÁN TÖRTÉNETÉHEZ.

A szabadságharc leveretése után a cenzúra ráfeküdt a színházra is. Bach 1850 nov. 25-én rendeletet adott ki *Theaterordnung* címmel (Landesgesetz und Regierungsblatt für das Kronland Ungarn. II. Jahrg. V. Stück. Folio 139. Nro. 28.) és ehhez utasítást (*Instruktion*) is mellékelte. A német szöveget megküldték a hatóságoknak nem szó szerinti magyar fordítás kíséretében.¹ Az utasításban olvassuk:

«A színház, mint a népműveltség egy hatalmas emeltyűje magasb céljaiban a benne működő művészetek ápolásában s főkélelesítésében, nem csak nem akadályoztathatik, sőt a leghatályosabban gyámolítandó.

Az álladalmi közigazgatásnak a művészeti czélok előmozdítását tárgyazó eszközei mindenek előtt azon személyek óvatos kiválasztásában állanak, kikre a szinpadok önálló vezetése bizatik, annakutánna azon befolyás gondos használatában, mellyel az álladalom egyes nagyobb müintézetek irányában közpénzekbéli adakozások vagy különös szabadalmak avagy engedmények oltalma által nyer. Az illy intézetektől jogosan követelhetni, hogy magasb működések iskoláinak bizonyuljanak s általuk a veszélyes irányú izlésnek gát vettessék.

Ezen föladat megfejtésénél T. cz. dologértő férfiak tanácsát nem nélkülözendí. Ezen tanács használatának módjára s azon egész szervezetre

¹ Győr szabad kir. város levéltára. Acta Theatralia.